

קול ישראל במלחמת ששת הימים: אלבום ניצחון משודר

חנן נוה

ב־8 במארס 1965 אישרה הכנסת את חוק רשות השידור, שהפך את קול ישראל ממחלקה במשרד ראש הממשלה לתחנת רדיו ממלכתית-ציבורית. החוק סימל את השינוי במעמדו של קול ישראל, מכלי תקשורת שהשליטה בו בידי השלטון לכלי תקשורת שהפיקוח והשליטה עליו עברו לידי הציבור, ולכן אחד ממאפייניו היה גילוי אחריות חברתית ביחסי הגומלין בין המערכת הפוליטית לכלי התקשורת. עברו מעט יותר משנתיים, והכוננות ערב מלחמת ששת הימים המחישה כי בשעת חירום לאומית לא היה צורך בעדכוני חקיקה או בהחזרת מנגנוני השליטה הממשלתיים כדי להפוך את קול ישראל לתחנה פטריוטית ומתגייסת. המאמר יבחן כיצד הפכה השפעת האירועים הביטחוניים את קול ישראל לשופר הממשלה ולמבטא מובהק של קולם של מדינת ישראל ומנהיגיה בימי הכוננות והמשבר במאבקה הבינלאומי על חופש השיט.

המאמר עוסק אמנם באירוע ספציפי, אך הוא חורג מן המבט ההיסטורי אל ההתרחשויות בשנת 1967, ומבקש להתמודד עם סוגיה תיאורטית מלימודי התקשורת ולבחון גם את המסגרות העיוניות העוסקות ביחסי הגומלין בין מערכות פוליטיות לכלי תקשורת, ובעיקר ביחסי גומלין אלה בשעת חירום ומשבר. המאמר משלב התבוננות אנליטית עם הצגת עובדות היסטוריות, תוך פיתוח המסגרת התיאורטית של מסכת היחסים בין המערכת הפוליטית לאמצעי התקשורת.

א. תיאוריה: יחסי הגומלין בין מערכות פוליטיות לכלי תקשורת
אפשר לומר כי הקשרים בין המערכות הפוליטיות לכלי התקשורת משתרעים על פני רצף שבקצהו האחד אנרכיה מוחלטת, דפוס שבו אין השלטון מתערב בנעשה בכלי

התקשורת, ובקצהו השני משטר טוטליטרי, שבו השלטון אוהז במוסרות כלי התקשורת,¹ ובכלל זה בעלות על כלי התקשורת, מימונם, פיקוח על העריכה ושליטה במינויים.² אולם בפועל התמונה מורכבת הרבה יותר, וחוקרים שונים מציגים את מסכת יחסי הגומלין האלה במסגרת של דגמים ודפוסים שונים, לאור ההתפתחויות הפוליטיות, הכלכליות והחברתיות.

בשנות החמישים הציגו פרד סיברט, תאודור פיטרסון ווילבור שראם טיפולוגיה של יחסי גומלין בין משטר לתקשורת. הטיפולוגיה מתבססת על ארבע תיאוריות שעל פיהן מזהים ארבעה דפוסים בסיסיים:³ הדפוס האוטוריטרי, שבו המערכת השלטונית אוהזת בכל המנגנונים של כלי התקשורת המוזכרים לעיל – הבעלות על כלי התקשורת, מימונם, הפיקוח על העריכה והשליטה במינויים; הדפוס הליברטרי, שבו מערכות השלטון אינן מתערבות כמעט במנגנונים ה"נ"ל; הדפוס הקומוניסטי, שבו מפלגת השלטון אוהזת בכל המרכיבים של אמצעי התקשורת; ודפוס האחריות החברתית, הדומה לדגם הליברטרי אבל ייחודו בכך שיש הגבלות (בעיקר בתחום התוכן והעריכה) על כלי התקשורת. הגבלות אלה נובעות מסדרה של הבנות בין כלי התקשורת לבין מערכות השלטון ו/או הציבור. כשלושה עשורים אחר כך הרחיב הרברט אלטשול את הטיפולוגיה תוך הדגשת אמות מידה כלכליות, והציג עוד שלושה דפוסים של יחסי הגומלין משטר-תקשורת: דגם השוק, הדומה בעיקרו לדגם הליברטרי, אך שיקולי הפעולה העיקריים במסגרתו הם עסקיים, ולכן בולטת בו התחרות בין כלי התקשורת במדינה; הדגם המרקסיסטי, שהוא בעל דמיון ניכר לדגם הקומוניסטי ה"נ"ל; והדגם ה'מתקדם', שהוא בפועל דגם יחסי הגומלין הקיים בתקופה המכוננת בארצות מתפתחות, וכולל ממדים משמעותיים של גיוס והתגייסות של כלי התקשורת למען המדינה הנמצאת בתהליכי התבססות ואף מסייעים להנהגה.⁴

חוקרי תקשורת שונים הרחיבו את הטיפולוגיה וקידמו אותה. דניס מקווייל הציג את דגם המדינה המתפתחת, הדומה לדגם ה'מתקדם' ה"נ"ל, תוך הדגשת המעבר משלטון קולוניאלי לעצמאות, ואת דגם הדמוקרטיה ההשתתפותית, המבטא את קיומם של כלי תקשורת עממיים הצומחים מן השטח, בניגוד למונופולים של כלי התקשורת הציבוריים

-
- John Merrill, *The Imperative of Freedom*, New York 1974; Edmund Lambeth, 'Global Media Philosophies', in: J. C. Merrill (ed.), *Global Journalism* (3rd edition), New York 1995, pp. 3-18 1
- Chanan Naveh, 'The Role of the Media in Foreign Policy Decision Making: A Theoretical Framework', *Conflict & Communication Online*, Vol. 1, No. 2 (2002) http://www.cco.regeneronline.de/2002_2/pdf_2002_2/naveh.pdf (accessed: 24.5.2007) (להלן: נוה, תפקיד) 2
- Fred Siebert, Theodore Peterson and Wilbur Schramm, *Four Theories of the Press*, Urbana 1956 3
- Herbert Altschull, *Agents of Power: The Media and Public Policy* (2nd Edition), New York 1995 4

והפרכיים.⁵ ויליאם הכטן הוסיף את הדגם המהפכני, הקיים במקומות שבהם הציבור חש כי הממשלה אינה משרתת את האינטרסים שלו ויש להפילה,⁶ ורוברט סטיבנסון הבלויט בדגמים האלה את חירותם של כלי התקשורת.⁷ גם יחיאל לימור ודן כספי הציגו דגמים משולבים, המתארים את היחסים בין המערכת הפוליטית ואמצעי התקשורת.

בראשית שנות התשעים בחנו כספי ולימור את הנעשה בישראל והציגו את דגם התקשורת המעורב, שכללי המשחק האופייניים לו משלבים מאפיינים של הדגם האוטוריטרי עם דגם האחריות החברתית. הדגם המעורב התגבש תוך מיקוח בין המערכת הפוליטית לכלי התקשורת על כללי המשחק.⁸ כעשור מאוחר יותר תיאר לימור מסגרת מורכבת יותר המציגה את גורמי הלחץ וההשפעה ביחסי הגומלין בין המוסד הפוליטי למוסד התקשורת בישראל, ובה כמה רצפים של מערכות לחצים ומתח. עיקרן הוא המתח בין המוסד הפוליטי לבין מוסד התקשורת המושפע ממוקומו על פני הרצף שבין הדגם האוטוריטרי לדגם האחריות החברתית.⁹

מבט נוסף על יחסי הגומלין בין המערכת הפוליטית לבין כלי התקשורת הציגו דניאל הלין ופאולו מנציני, שפרשו שלושה דפוסים שלהם: המערכת הליברלית שבה שולטים מנגנוני השוק והתקשורת המסחרית; המערכת הדמוקרטית-קורפורטיסטית שבה יש למדינה תפקיד פעיל אם כי הוא מוגבל חוקית, ולכן שוכנות בה בדו קיום תקשורת מסחרית ותקשורת הקשורה לקבוצות חברתיות ופוליטיות; והמערכת השלישית, הפלורליסטית-מקוטבת, שבה יש למדינה תפקיד פעיל ביותר המתבטא באינטגרציה של התקשורת במדיניות מפלגתית, ויוצר תקשורת מסחרית חלשה. שני החוקרים הציגו סדרה של אמות מידה לבחינת כל מערכת כזו של יחסי גומלין ובחנו אותן באופן דינמי בסדרה של מדינות אירופיות.¹⁰

לסיכום, יחסי הגומלין בין המערכת הפוליטית לבין כלי התקשורת תוארו במשך השנים בעזרת מסגרות או דגמים, מקצתם נוקשים, קשיחים והדמ-שמעיים, שהציגו מגוון מוגבל של חלופות או דגמים, ואחרים שניסו לבחון את הדפוסים של יחסי הגומלין האלה

5 Denis McQuail, *Mass Communication Theory* (3rd edition), London 1994 (להלן: מקווייל, תיאוריה).

6 William Hachten, *The World News Prism* (4th edition), Ames, IA 1996

7 Robert Stevenson, 'Freedom of the Press Around The World', in: Arnold De Beer and John Merrill (eds.), *Global Journalism: Topical Issues and Media Systems* (4th edition), Boston 2004, pp. 55-89

8 דן כספי ויחיאל לימור, המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990, תל-אביב 1992 (להלן: כספי ולימור, המתווכים), עמ' 134-143.

9 יחיאל לימור, 'תקשורת ההמונים בישראל', בתוך: אפרים יער וזאב שביט (עורכים), מגמות בחברה הישראלית, תל-אביב 2003, כרך ב, עמ' 1065 (להלן: לימור, תקשורת ההמונים).

10 Daniel Hallin and Paolo Mancini, *Comparing Media Systems*, Cambridge 2004 (להלן: הלין ומנצסיני, השוואה).

במבט מורכב, גמיש ודינמי יותר. אם מאמצים את הדרך השנייה, אפשר ליצור מסגרת דינמית ומורכבת, המאפשרת ניתוח של כל נקודת מפגש בין מערכת פוליטית לאמצעי תקשורת, בכל סביבה פוליטית, בכל נקודת זמן ולאורך זמן ובנסיבות משתנות (כגון פוליטיות, ביטחוניות, כלכליות, חברתיות ואקולוגיות).

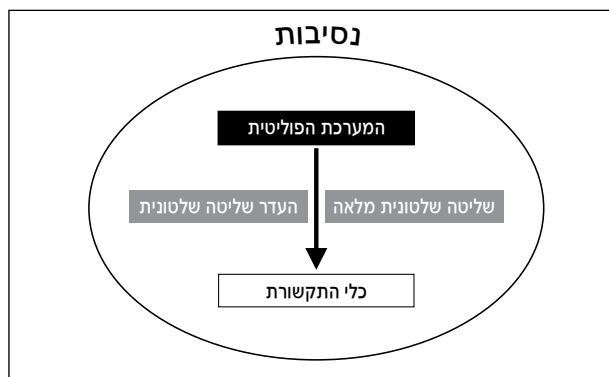
לצורך הניתוח אפשר לאמץ אחת מאמות המידה שמציגים הלין ומנציני לתיאור יחסי הגומלין בין המערכת הפוליטית לבין כלי התקשורת: התערבות המדינה;¹¹ או בצורה חדה יותר, את הקריטריון שמציג כספי לניתוח יחסי גומלין כאלה – הפיקוח על כלי התקשורת,¹² כאשר לצד הפיקוח עדיף להשתמש במושג 'שליטה'. מדובר אם כך בשאלה מי שולט בכלי התקשורת ומפקח עליהם, בעיקר בארבעה ממדים: הבעלות על כלי התקשורת, מימונם, הפיקוח על העריכה והמינויים. אפשר להציג את מידת השליטה בעזרת רצף שבקצהו האחד מערכת שבה יש פיקוח ושליטה ממשלתיים מלאים, ובקצהו השני מערכת החסרה פיקוח ושליטה כאלה. בפועל אפשר לומר שכוחות השוק או אפילו אנרכיה מאפיינים את הדינמיקה במערכת זו. השימוש במושג 'שליטה' מאפשר גמישות רבה יותר בתיאור יחסי הגומלין מפני שהוא לא נגזר באופן חד-משמעי מן המשטר, שכן גם במשטר דמוקרטי יכולים כלי תקשורת מסוימים להיות נתונים תחת שליטה כלשהי של השלטון, למשל בתחום המינויים. כך יכולה להיות שליטה חלקית של השלטון במקצת מן התכנים (כגון צנזורה צבאית).

אולם מיקומם של כלי תקשורת מסוים או של מערכות תקשורת גדולות יותר בתוך הרצף הזה, המאפשר לבחון את יחסי הגומלין בין המערכת הפוליטית לבין כלי התקשורת, תלוי לא מעט בנסיבות – מסכת מגוונת של לחצים ושל גורמי השפעה סביבתיים.¹³ מדובר במאפיינים הנגזרים מן הסביבה והתקופה הרלוונטיים, כגון מאפיינים פוליטיים (מעבר למאפייני המשטר הברורים) או תנאים כלכליים וחברתיים, נסיבות ביטחוניות, מאפיינים אקולוגיים או ממדים אזוריים ובינלאומיים. את יחסי הגומלין הנובעים מן הדפוסים השונים של השליטה בכלי התקשורת יש להציב, אם כך, בתוך הסביבה והתקופה הרלוונטיות, ולשים לב שנסיבות אלה אינן קבועות בכל המקרים אלא דינמיות. יתרה מזאת, מסגרת כזאת מאפשרת להשמיט, להוסיף או לצמצם ולהבליט משתני סביבה על פי מידת השפעתם הרלוונטית ומשמעותם למקרה הנחקר, ולאור זאת לבחון את יחסי הגומלין משטר-תקשורת. כך אפשר לתאר ולהסביר תופעות פשוטות לצד תופעות מגוונות ומורכבות. התיאור הכללי של המסגרת העיונית מופיע בתרשים 1:

11 שם, עמ' 21.

12 הן כספי, 'פוליטיזציה ברשות השידור: מבט מבפנים', בתוך: מוטי ניגר, מנחם בלונדהיים ותמר ליבס (עורכים), סיקור כסיפור: מבטים על שיח התקשורת בישראל, ירושלים 2008 (להלן: כספי, פוליטיזציה), עמ' 125-167.

13 ראו, נה, תפקיד; לימור, תקשורת ההמונים; הלין ומנציני, השוואה; כספי, פוליטיזציה.

תרשים 1

הניתוח של אירוע/סוגיה תקשורתית-פוליטית על פי מסגרת זאת כולל את השלבים הבאים: תיאור הנסיבות – מאפיינים וגורמי לחץ והשפעה פוליטיים, פנימיים ובינלאומיים, נסיבות ביטחוניות, תנאים כלכליים וחברתיים, מאפיינים אקולוגיים ועוד; הצגת כלי התקשורת שבו (בהם) עוסקים. תיאור המערכת הפוליטית בתקופה הנחקרת; ליבון דפוסי השליטה האופייניים ליחסי הגומלין שבין המערכת הפוליטית לכלי התקשורת ואיתורם ברצף שבין פיקוח ושליטה ממשלתיים מלאים לבין העדר כל פיקוח ושליטה כאלה (תוך בחינה של שליטה זו בתחומים: בעלות על כלי התקשורת, מימונו, המינויים לתפקידים הקריטיים וההתערבות בתוכן ובעריכה); ובסופו של דבר, במבט מסכם, תיאור התהליכים התקשורתיים-פוליטיים שהתרחשו בין כל הגורמים האלה. כל אלה ייעשו כאן לגבי קול ישראל במלחמת ששת הימים.

ב. הרדיו במלחמת ששת הימים

ב-1967 נמצאו כלי התקשורת והמערכת הפוליטית בתקופת מעבר, שיצרה סביבה דינמית של נסיבות משתנות. קול ישראל סיים את המעבר ממסגרת ממשלתית למסגרת ממלכתית-ציבורית. עקב המלחמה הפך השינוי הזה למורכב יותר, בין היתר בגלל התהליכים שהובילו להקמת הטלוויזיה. המערכת הפוליטית סיימה את העברת השלטון מדוד בן-גוריון, הוקמה ממשלת אשכול השנייה, נוסדה מפלגת רפ"י, ובתקופת הכוננות הוקמה ממשלת האחדות הלאומית.

בתקופה הנחקרת היו שני שלבים.¹⁴ השלב הראשון החל ב-15 במאי 1967 עם הכנסת הכוחות המצרים לסיני ופינוי כוחות האו"ם. המשבר החריף עם הודעת נשיא מצרים

14 מאורעות התקופה מתוארים בפירוט במגוון של מקורות, והבולטים ביותר שבהם נעשה שימוש כאן הם: Michael Brecher (with Benjamin Geist), *Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973*, Berkeley 1980 (להלן: בריצ'ר וגייסט, החלטות); מיכאל בר-זוהר, *החודש הארוך ביותר*, תל-אביב 1968 (להלן: 14

גמאל עבד-אל נאצר על סגירת מצרי טיראן, ואחר כך כאשר מלך ירדן חתם על ברית הגנה מצרית-ירדנית. השלב השני, המלחמה, החל ב-5 ביוני 1967 בתקיפת חיל האוויר הישראלי על שדות התעופה המצריים. המלחמה נמשכה כידוע שישה ימים והסתיימה בכיבוש כל חצי האי סיני, הגדה המערבית ובכלל זה ירושלים, וחלק מרמת הגולן.

כלי התקשורת הנחקר: הרדיו

יותר משנה אחרי הקמת המדינה צורפה תחנת הרדיו קול ישראל לאגף העיתונות, ההסברה, השידור והקולנוע במשרד הפנים, וזמן קצר אחר כך הועברה למשרד ראש הממשלה.¹⁵ ערב מלחמת ששת הימים שידר קול ישראל חמש מהדורות חדשות ביום ויומן חדשות אחד – רובם ברשת א'. בה שודרו בין היתר גם תכניות התעודה, הדרמה והאמנות. ברשת ב' (הגל הקל, שכלל פרסומות) שודרו בין היתר תכניות מוסיקה, תכניות שירות כגון 'לחקלאי' (מידע לחקלאים), 'אור ירוק' (מידע לנהגים) ומשחקי רדיו. רשת ד' שידרה לארץ ולאזור כולו בערבית מגוון של תכניות, ובכלל זה תכניות בידור ומהדורות חדשות, במתכונת שנקראה 'בית השידור הישראלי'.¹⁶

לצד קול ישראל פעלה מ-24 בספטמבר 1950 גם תחנת גלי צה"ל אשר כדברי ראש הממשלה ושר הביטחון בן-גוריון בפתחת שידוריה, נועדה 'לשמש מכשיר בטחון והתגוננות, אמצעי קשר יעיל ומהיר לאימון ולגיוס [...] מכשיר לחינוך הנוער והעם ואמצעי תרבותי לקליטת עולים, להנחלת הלשון, להקניית ידיעת הארץ ותולדות האומה'. התחנה הצבאית לא הייתה מתחרה של ממש לקול ישראל. שידוריה היו מוגבלים בהיקפם, ולקראת 1967 היא שידרה כחמש שעות ביום בלבד. גלי צה"ל לא שידרו חדשות ופעם ביום שודר בתחנה 'יומן צה"ל', שעסק בעיקר בענייני צבא.¹⁷

בשנים אלה התחוללו שני שינויים בזירה התקשורת האלקטרונית בישראל: הראשון היה הקמת רשות השידור, והשני – הקמת הטלוויזיה הלימודית. ב-17 ביוני 1965 נכנס לתוקפו חוק רשות השידור (שלושה חודשים אחרי אישורו בכנסת ופרסומו ברשומות), ובכך הפך קול ישראל ממחלקה במשרד ראש הממשלה לרשות עצמאית, האמורה לפעול באופן אוטונומי, תחת פיקוח של רשות ממלכתית (מליאה וועד מנהל המורכבים בעיקר

בר-זוהר, החודש); שלמה נקדימון, לקראת שעת האפס: הדרמה שקדמה למלחמת ששת הימים, תל-אביב 1968 (להלן: נקדימון, לקראת); יוסי גולדשטיין, אשכול: ביוגרפיה, ירושלים 2003 (להלן: גולדשטיין, אשכול); מיכאל אורן, שישה ימים של מלחמה, אור יהודה 2004 (להלן: אורן, שישה ימים של מלחמה); עמי גלוסקא, אשכול תן פקודה, תל-אביב 2005 (להלן: גלוסקא, אשכול תן פקודה); תום שגב, 1967: והארץ שינתה את פניה, ירושלים 2005 (להלן: שגב, 1967).

15 כספי ולימור, המתווכים; יחיאל לימור וחנן נוה, הרדיו הפיראטי בישראל, חיפה 2007 (להלן: לימור ונוה, הרדיו).

16 נסים משעל, רשות השידור: דינמיקה פוליטית, עבודה גמר לשם קבלת תואר שני, אוניברסיטת בראיילן 1978 (להלן: משעל, רשות השידור); כספי ולימור, המתווכים.

17 רפי מן וציפי גן-גרוס, גלי צה"ל כל הזמן, תל-אביב 1991 (להלן: מן וגן-גרוס, גלי צה"ל).

מנציגי ציבור).¹⁸ מבחינה עקרונית מדובר היה במעבר מרפוס פיקוח שלטוני פוליטי מלא לדפוס שליטה רופף יותר – פיקוח ציבורי.¹⁹ הטלוויזיה הלימודית הוקמה ב־1965, ושידוריה לא היוו תחרות של ממש בתקופה הנחקרת. עם זאת בישרו השידורים את השינויים הצפויים בתקשורת בישראל, משום שבפעם הראשונה צפו אזרחי ישראל בשידורי טלוויזיה שמקורם בישראל.²⁰

במהלך תקופת הכוננות נערך קול ישראל למלחמה. אחד מראשי מערכת החדשות, יגאל לוסין, מציין כי נקבע 'שברגע שיפרצו הקרבות [...] יפסיק הרדיו את שידורי הרגילים ויעבור מיד לשידור רצוף של 24 שעות ביממה'.²¹ המתכננים התמקדו בשלושה תחומים: מהדורות החדשות, הרפורטז'ה ויומני החדשות, והמוסיקה.²²

כאן המקום להצביע גם על יחס הנמענים-המאזינים לשידורי הרדיו. מסקר שעשה מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי בימי המלחמה התברר כי שיעור ההאזנה למהדורות החדשות של קול ישראל הגיע במהלך המלחמה עד לעשר מהדורות בכל יום ואף יותר. עורכי הסקר ציינו כי אזרחים רבים האזינו גם ליומני החדשות, וההאזנה ליומנים ולמהדורות פחתה מיד בשבוע שלאחר המלחמה.²³ בין היתר מעריכים כי שיעור ההאזנה לשיחות הפרשנות של חיים הרצוג מדי ערב הגיע לתשעים אחוז.²⁴

המערכת הפוליטית: ממשלת אשכול והקמת ממשלת האיחוד הלאומי

במקביל לשינויים בקול ישראל היו תהליכי שינוי גם במערכת הפוליטית. ראשית, עברו רק כארבע שנים מן היום שבו פרש בן-גוריון בשנית מראשות הממשלה ומהנהגת מפא"י, ולוי אשכול ירש את מקומו. בפעם הקודמת פרש בן-גוריון בדצמבר 1953 לקיבוץ שדה בוקר, אך חזר לממשלה כשנה לאחר מכן בתפקיד שר הביטחון, ולראשות הממשלה בנובמבר 1955. שנית, במערכת הבחירות ב־1965 קמה מפלגת רפ"י, ובראשה בן-גוריון, כמפלגת אופוזיציה; ואילו לוי אשכול ניצח בבחירות והקים את ממשלתו השנייה.

18 לפירוט התהליכים הפוליטיים שהובילו לשינוי התפיסה ועקב כך לאישור החוק ראו, משעל, רשות השידור.

19 כספי, פוליטיזציה.

20 כספי ולימור, המתווכים.

21 יגאל לוסין, 'המלחמה על גלי האתר', בתוך: ספר השנה של העיתונאים: תשכ"ז, תל-אביב 1967 (להלן: לוסין, המלחמה), עמ' 58-66.

22 לוסין כתב כי עורכי המוסיקה הכינו 'סרטי חירום' למקרה שהאולפנים יפסיקו לפעול. כמו כן נקבע כי במלחמה לא ישרדו כלל פזמונים לועזיים, אלא רק שירים עבריים ונעימות לתזמורת; ומן השירים העבריים – בעיקר 'שירי מולדת'. שם, עמ' 60.

23 שלומית לוי ואליהוא כ"ץ, 'דעת הקהל ומצב הרוח במלחמת ששת הימים' (להלן: לוי וכ"ץ, דעת הקהל), בתוך: אשר ססר (עורך), שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים, תל-אביב 1999 (להלן: ססר [עורך], שישה ימים), עמ' 242-254.

24 חיים הרצוג, דרך חיים: סיפורו של לוחם, דיפלומט ונשיא, תל-אביב 1997 (להלן: הרצוג, דרך חיים), עמ' 216.

שלישית, בתקופת הכוננות התנהל מאבק פוליטי פנימי חריף שהביא בסופו של דבר להקמת ממשלת האחדות הלאומית.²⁵

תהליך השינוי המרכזי בכלי התקשורת (קול ישראל) – הקמת רשות השידור – התרחש בעת ובעונה אחת עם שני שלבי השינוי הפוליטיים הראשונים: פרישת בן-גוריון, הקמת ממשלת אשכול והקמת רפ"י.²⁶ כפי שנראה להלן, יש לכך משמעות רבה במעבר מדפוס השליטה הממשלתית המלאה לדפוס חופשי יותר, המתאפיין בין היתר בתוספת של ממדים מדפוס האחריות החברתית לתחום התקשורת המשודרת. השלב השלישי של השינוי הפוליטי, כינון ממשלת האחדות הלאומית, התרחש במהלך התקופה הנחקרת ונבע מן ההתפתחויות הביטחוניות והבינלאומיות בימי הכוננות והמתחיות.

כבר בימי המשבר הראשונים ביקש חבר הכנסת משה דיין, איש רפ"י, להיות מעורב במתרחש ולמלא תפקיד ביטחוני-מעשי, כגון אלוף פיקוד הדרום.²⁷ עם התמשכות המתחיות והפנייה לזירה הדיפלומטית ערערו אישים בתוך מפא"י על מעמדו של אשכול כשר הביטחון, ציינו בין היתר את תחושת המשבר וחוסר האונים בקרב העורף בישראל והציעו כפתרון למנות את יגאל אלון כשר ביטחון או לפחות לתפקיד ביטחוני בממשלה. הלחצים מצאו ביטוי גם בסדרת עימותים בין ראש הממשלה אשכול לבין קציני המטכ"ל (למשל ב-28 במאי) אחרי החלטת הממשלה להמשיך בפעילות הדיפלומטית.²⁸ למאבקים אלה הצטרפה העיתונות הכתובה (ובעיקר הארץ, ידיעות אחרונות ומעריב) שביטאה מחד גיסא את המתח הפנימי ואת החששות בעורף, ומאידך גיסא קראה לחילופי אישים במשרד הביטחון, להרחבת הממשלה ולצירוף גח"ל ורפ"י.²⁹

המהלכים הפוליטיים המשיכו לצבור תאוצה ככל שנדחתה ההכרעה על יציאה למלחמה. בסופו של דבר ב-1 ביוני נכנעו אשכול וראשי מפא"י. סיעות גח"ל ורפ"י הצטרפו לממשלה והוקמה ממשלת ליכוד לאומי בראשות לוי אשכול. משה דיין קיבל את תיק הביטחון, וחברי הכנסת מנחם בגין ויוסף ספיר הצטרפו כנציגי גח"ל.³⁰

25 בריצ'ר וגייסט, החלטות; גד ברזילי, דמוקרטיה במלחמות: מחלוקת וקונצנזוס בישראל, תל-אביב 1992; יצחק גלנור, ראשיתה של הדמוקרטיה בישראל, תל-אביב 1985.

26 משעל, רשות השידור.

27 בר-זהר, החדש; משה גלבווע, שש שנים, שישה ימים, תל-אביב 1969 (להלן: גלבווע, שש שנים); גולדשטיין, אשכול; גלוסקא, אשכול תן פקודה; שגב, 1967.

28 בר-זהר, החדש; יצחק רבין, פנקס שירות, תל-אביב 1979 (להלן: רבין, פנקס שירות); איתן הבר, היום תפרוץ מלחמה: זכרונותיו של תת אלוף ישראל ליאור, המוכיר הצבאי של ראשי הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר, תל-אביב 1987 (להלן: הבר וליאור, היום); גולדשטיין, אשכול; גלוסקא, אשכול תן פקודה.

29 חנה זמר, 'בטרם היות הטלויזיה', בתוך: ססר (עורך), שישה ימים (להלן: זמר, בטרם), עמ' 235-241; עיריית קינן, 'מלחמת ששת הימים כמראה לעידן תקשורתי שחלף', שם (להלן: קינן, מלחמת ששת הימים), עמ' 209-221.

30 נקדימון, לקראת; גלבווע, שש שנים; משה דיין, אבני דרך: אוטוביוגרפיה, ירושלים 1976 (להלן: דיין, אבני דרך); גולדשטיין, אשכול.

ג. השינויים בשליטה בכלי התקשורת: תקופת מעבר

השינויים התחוללו בכלי התקשורת כמעט בעת ובעונה אחת עם השינויים שהתרחשו בזירה הפוליטית. כך נוצר המעבר מדפוס השליטה הממשלתית המלאה בימי בן-גוריון³¹ (המזכירה מאפיינים של התפיסה האוטוריטרית או שילוב שלה עם התפיסה של תקשורת במדינה מתפתחת) לדפוס חופשי יותר הדומה לדפוס 'האחריות החברתית'³² (תקופת ממשלותיו של אשכול עד מלחמת ששת הימים). יש לציין שההתייחסות לרדיו הייתה שונה מן ההתייחסות לעיתונות הכתובה, מפני שבה מבחינים מאז קום המדינה (ואף לפני כן) בקיומו של דפוס שליטה מעורב, הכולל שילוב של מרכיבים שמקורם בתפיסות האוטוריטרית ו'האחריות החברתית' גם יחד.³³

המעבר בדפוס השליטה בתחום התקשורת המשודרת היה בעיקרו פורמלי משום שבפועל, כפי שנראה להלן בימי הכוננות והמלחמה, ולמעשה בתקופות רבות אחר כך, המעורבות של המימסד הפוליטי בכלי התקשורת המשדרים נמשכה. נקודת המעבר הפורמלית שבה החליטה המערכת הפוליטית לשנות את יחסי הגומלין שלה עם המוסד התקשורתי המשדר, קול ישראל, היא אישור החוק על ידי הכנסת ב-8 במאוס 1965 אחרי משא ומתן והתמקחות פוליטיים ממושכים. השינוי לא היה חד, ולמעשה מדובר בהליך שהחל בשלהי תקופת בן-גוריון ונמשך בימי ממשלתו הראשונה של אשכול.³⁴ יש הטוענים שההליך לא הסתיים אף פעם ורשות השידור, וקול ישראל בכללה, נעו כמטוטלת בין דפוס שליטה ממשלתית-פוליטית לבין דפוס שליטה ציבורית (בנוסח 'האחריות החברתית').³⁵

תרשים 2 מצביע על כך שהנסיבות של תקופת המעבר הפוליטית השפיעו על יחסי הגומלין בין המערכת הפוליטית לרשות השידור והיו אחד הגורמים לביטול דפוס השליטה הממשלתית וליצירת דפוס הפיקוח הציבורי. אם נייעזר בארבע אמות המידה בנייתוח הדפוסים האלה אפשר לומר שהבעלות על קול ישראל הועברה באופן דרמטי מן הממשלה (משרד ראש הממשלה) לציבור (רשות השידור). דרך המימון לא השתנתה בצורה ניכרת; במקום דמי רישיון לאחזקת רדיו שילמו בעלי המקלטים אגרה, וההכנסות מפרסום (באמצעות חברת שפ"ב)³⁶ לא השתנו. בתכנים חלו שינויים מסוימים והדרגתיים שמצאו ביטוי בתכניות רפורטז'ה ביקורתיות על השלטון ובשידור יומני חדשות שנתנו

31 משעל, רשות השידור; גר ברזילי, 'מדינה, חברה ובטחון לאומי: תקשורת המונים ומלחמות', בתוך: משה ליסק, וברוך קני פז (עורכים), ישראל לקראת שנת 2000: חברה, פוליטיקה ותרבות, ירושלים 1996 (להלן: ברזילי, מדינה); מרדכי נאור, רבותי העיתונות, תל-אביב 2004.

32 לימור ונוה, הרדיו.

33 כספי ולימור, המתווכים; לימור, תקשורת ההמונים.

34 משעל, רשות השידור.

35 ברזילי, מדינה; כספי, פוליטיזציה; לימור ונוה, הרדיו.

36 ש. שפ"ב – שירות פרסום ברדיו.

ביטוי לביטול השליטה הממשלתית הישירה, וכך נשמע מגוון קולות ועמדות גדול יותר מבעבר.³⁷ עם זה נמשכה מעורבות המערכת הפוליטית בתכנים גם אחרי כינון רשות השידור, אם כי ההתערבות הבוטה והישירה של פקידי ממשלה עברה לניסיונות השפעה ומעורבות במגוון של דרכים, ובכלל זה התערבות בהליכי אישורי התקציבים של הרשות או במינויים של בעלי תפקידים שונים.³⁸ הנסיבות שהשפיעו על דפוסי התהליכים התקשורתיים-פוליטיים התמקדו בלחצים ובניסיונות להשפיע על קול ישראל בעיקר בשלושה תחומים: הפוליטי, הביטחוני והזירה החברתית-כלכלית.

בסביבה הפוליטית אפשר למצוא את קבוצת הגורמים שהפעילה את מערכת הלחצים הכבדה ביותר על רשות השידור וקול ישראל. מדובר בעיקר בלשכת ראש הממשלה אשכול וביועציו, אך גם בשרים בממשלה ויועציהם. לחצים הופעלו גם מכיוון הכנסת, ובכלל זה מצד סיעות האופוזיציה (כגון גח"ל), ואף מטעם גורמים מפלגתיים כגון מזכירי מפלגות. יש לזכור שבתקופת המעבר התעורר מחדש המשבר בין בן-גוריון לאשכול על רקע 'הפרשה', דבר שהביא להקמת מפלגת רפ"י ולמערכת של לחצים פוליטיים משני צדי המתרס הזה.³⁹ על רקע זה התרחש המשבר הפוליטי של ימי הכוננות והמתחיות שהביא לסילוקו של אשכול ממשדר הביטחון ולכינון ממשלת הליכוד הלאומי, משבר שנלוותה אליו מסכת לחצים מכל הכיוונים הפוליטיים.

ועוד, תהליכי השינוי והעיצוב המחודש של קול ישראל לפני המלחמה התרחשו בתקופת המיתון הכלכלי שפקד את הארץ, ונוצרה זירת לחצים נוספת, חברתית-כלכלית. בתחום זה חידש קול ישראל ביצירת פורמטים חדשים בתכניות כגון 'יום בישוב', 'חיוג ישיר' ו'פנורמה', שהציגו את הסוגיות החברתיות ואת הקשיים שפקדו את הארץ באמצע שנות השישים, ולעומתם המשדר הוותיק 'המדור לחיפוש קרובים', שנתן ביטוי מרבי לסולידריות החברתית.⁴⁰ המערכת הפוליטית לא הייתה שבעת רצון מן המשדרים האלה. הביקורת בלטה בעיקר במקרה סיפורה של הילדה הרעבה מבית שאן ששודר בתכנית 'יום בישוב'.⁴¹

לחצים היו גם בתחום הביטחוני. מאז ומתמיד היה זה תחום רגיש, והתקשורת קיבלה את תביעות המערכת הבטחונית לסגירות מרבית.⁴² המוציא והמביא בתחום זה היה הצנזור הצבאי.⁴³ עם זאת, כאשר משה דיין נכנס לתפקידו כשר הביטחון הוא לא היסס להתערב

37 משעל, רשות השידור.

38 לימור ונוה, הרדיו.

39 משעל, רשות השידור.

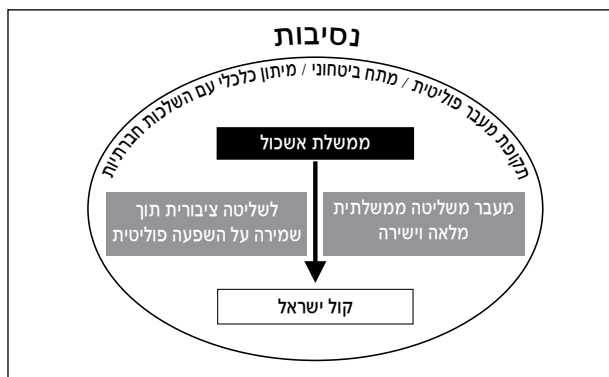
40 שם, עמ' 93-94.

41 איזי מן, ימי הרדיו: תכנית לזכרו של חגי פינסקר, שודרה ב-27.9.2007 ברשת ב' של 'קול ישראל' (להלן: מן, ימי הרדיו).

42 הלל נוסק ויחיאל לימור, 'צבא ותקשורת במאה העשרים ואחת: לקראת דגם חדש של יחסים', בתוך: אורי לבל (עורך), ביטחון ותקשורת, קריית שדה-בוקר 2005, עמ' 69-100.

43 אבנר (ולטר) בראון, הסיפורים שלא סופרו: יומנו של הצנזור הראשי, ירושלים 1981 (להלן: בראון,

בעצמו גם בתחום התקשורת, וערב פרוץ המלחמה הורה לקיים מדיניות של 'ערפל תקשורתי' כדי למנוע מידע על היקף הישגיו של צה"ל.⁴⁴ להלן תיאור דפוס יחסי הגומלין האלה בתוך המסגרת העיונית של מחקר זה (תרשים 2).

תרשים 2

על רקע כל אלה יש לזכור שתחנת גלי צה"ל, כלי התקשורת האלקטרוני השני, פעלה באותן נסיבות, אך דפוס השליטה בה לא השתנה; הממשלה (משרד הביטחון/צה"ל) המשיכה להיות הגורם הישיר שלו הייתה התחנה כפופה. היקף שעות השידור של גלי צה"ל נשאר מצומצם, התכנים היו מוגבלים והפיקוח של שלטונות הצבא על השידורים היה מקיף. רק אחרי המלחמה, כאשר חלו שינויים במעמד התחנה בעקבות מינויו של יצחק לבני למפקדה, התרופף דפוס השליטה הישירה והמלאה לאטו.⁴⁵ הדבר מצא ביטוי פורמלי בעדכון חוק רשות השידור בשנת תשכ"ט, כאשר תוקן סעיף 48, שהסדיר את החלק האזרחי במעמד גלי צה"ל במסגרת הרשות.⁴⁶

ד. התהליכים התקשורתיים-מימשליים בקול ישראל וסביבו: מאי-יוני 1967

לפני מלחמת ששת הימים ובמהלכה התרחשו סדרת אירועים ותהליכים שביטאו את דפוס יחסי הגומלין בין המערכת השלטונית בישראל לבין כלי התקשורת האלקטרוני הציבורי היחיד למעשה, קול ישראל. שידורי יום העצמאות ב-15 במאי 1967 לא היו שונים במתכונתם משנים קודמות. קול ישראל, שהיה תחנה ממלכתית, שידר את הטקסים העיקריים, ובהם את מצעד צה"ל באיצטדיון גבעת רם שבירושלים ואת הנאומים של אישי המדינה שהשתתפו בו. במיוחד יש לציין את שידור פסטיבל הזמר העברי במוצאי

הסיפורים).

44 דיין, אבני דרך, עמ' 436; שגב, 1967.

45 כספי ולימור, המתווכים.

46 חוק רשות השידור, <http://www.iba.org.il/doc/reshut.pdf> (נבדק, 15.4.2007).

יום העצמאות, כאשר אנשי קול ישראל המשיכו בכך את הקו החינוכי 'מטעם', שבו החלו בראשית העשור כדי להעשיר את אוצר הזמר בישראל בשירים שחיבר הציבור ונבחרו בתחרות פומבית. עם זאת קול ישראל חרג ממנהגו והזמין לבקשת ראש עיריית ירושלים טדי קולק, את השיר 'ירושלים של זהב' מנעמי שמר.⁴⁷ השיר הפטריוטי הלהיב את הציבור בבנייני האומה בירושלים, ולימים הפך למעשה להמנונה של מלחמת ששת הימים; נעמי שמר אף הוסיפה לו בית כדי לבטא את הניצחון במלחמה.⁴⁸ שידורי קול ישראל באותו יום ביטאו את השעטנז של תפקוד על פי דפוס האחריות החברתית-ציבורית יחד עם 'יישור קו' עם המערכת הפוליטית שאנשי קול ישראל קיבלו אותו עליהם מרצון, משום שהם ראו במתכונת השידורים באותו יום את משמעות הממלכתיות שהחוק הטיל עליהם.

פסטיבל הזמר מסמל את ההתגייסות של קול ישראל בתחום הבידור, תחת כותרת הממלכתיות. בימי הכוננות גויסה המוסיקה עוד יותר. הביטוי לכך היה בתכניות 'ד"ש עם שיר', שבהן שודרו פריסות שלום מחיילים בחזית, מקצתן על סמך פניות בכתב ואחרות על סמך הקלטות מן השטח שהביאו הכתבים שיצאו למקומות ההיערכות של הצבא. שידורים אלה נחשבו למרימי מורל, ביטאו את קולות החיילים מן החזית ונועדו לשמור על הקשר עם העורף. לאלה הצטרפו שידורים חוזרים ונשנים של שירים שחוברו בימי הכוננות.⁴⁹ כאשר פרצו הקרבות גויסו שידורי המוסיקה לצד שידורי החדשות. יגאל לוסין כותב כי בקול ישראל שידרו

רק שירים עבריים ונעימות לתזמורת. מן השירים העבריים לא שודרו שירים עצובים מדי, אך גם לא מצחיקים מדי [...] ובכלל מה שקוראים אצלנו "שירי מולדת" [...]. לקראת הצהריים [של 5 ביוני 1967] פחת אחוז המוסיקה הצבאית, ולקראת הלילה הפסיקו אותה לגמרי כדי לשדר "צלילים רוגעים".

לוסין מציין כי עם תחילת המלחמה ביטלו את תכניות 'כבקשתך' ששודרו בימי הכוננות וכללו דרישות שלום מן החיילים, מחשש שישודרו פריסות שלום מוקלטות של חיילים שנהרגו. עם התמשכות המלחמה הפכה 'התקדמותו של צה"ל למורה דרך לעורכי המוסיקה [...] [ו]החל ב-7 ביוני התארגנו העורכים לשדר סדרות של שירים בנושא מוגדר,

47 פסטיבל הזמר והפזמון: אתר הפסטיבלים, <http://213.8.106.62/hebrew/festival/FZ.asp> (נבדק, 15.7.2007).

48 Dalia Gavriely-Nuri, 'The Social Construction of "Jerusalem of Gold" as Israel's Unofficial National Anthem', *Israel Studies*, Vol. 12, No. 2 (2007), pp. 104-120

49 חגי פינסקר ויגאל לוסין (עורכים), מלחמת ששת הימים: כתבי 'קול ישראל' וגלי צה"ל במערכה – התקליט, תל-אביב 1967 (להלן: פינסקר ולוסין, מלחמת ששת הימים – התקליט); לוסין, המלחמה.

כאשר את האות לכך נתנה ירושלים – מיד אחרי הידיעה על כיבוש הר הבית והכותל – שודרו במשך שעה ארוכה רק שירי ירושלים.⁵⁰

נראה ששידורי המוסיקה המגויסים שסייעו להעלאת המורל מבטאים במידה רבה את המתח בין השיקולים המקצועיים שהנחו את העובדים לבין השיקול החברתי-פוליטי, 'התכנסות סביב הדגל' – פטריוטיות אופיינית לימי מלחמה ומשבר, המזכירה לא מעט פעולה על פי דפוס השליטה הממשלתית. עם זאת יש לזכור ששידורי העלאת המורל בתחום המוסיקה היו וולונטריים, ולא כהוראה של גורם ממשלי. העורכים ידעו שאלה שידורי המוסיקה הראויים בימי המתיחות, ובעיקר בימי המלחמה.

לא רק בתחום המוסיקה ראו אנשי קול ישראל את עצמם שליחים לצורך העלאת מורל הציבור. הדבר בלט כאשר החרדות גברו עם החרפת המשבר.⁵¹ קול ישראל נתן ביטוי מצומצם לתחושות החרדה, כפי שמיעט לתת ביטוי גם למשבר ההנהגה בתקופת ההמתנה, ובעיקר שידר תכניות שסייעו להעלאת המורל.⁵² גולת הכותרת בתחום הזה הייתה שידורי הפרשנות של האלוף במילואים חיים הרצוג.⁵³ מדובר בתכנית יומית של שידורי פרשנות על ההתפתחויות מבחינה צבאית ומדינית ששודרו בקול ישראל מדי ערב, החל בשבעה ימים לפני פרוץ המלחמה ובימי המלחמה עצמה. שיעור ההאזנה לדברי פרשנות אלה הגיע לתשעים אחוז.⁵⁴ השידורים נתנו מענה לתחושות הציבור וחוקרי מכון גוטמן קבעו כי הם היו אחד משני המרכיבים בשידורי הרדיו שתרמו להעלאת המורל.⁵⁵ הרצוג עצמו מספר כי היוזמה לשדר את שיחות הפרשנות שלו הייתה של מנכ"ל קול ישראל באותם ימים, חנוך גבתון, שאמר לו כי 'הציבור נתון בפאניקה והממשלה מנותקת מן העם, וביקש שיתחיל לתרגם את המאורעות הצבאיים לשפת בני אדם'. הפנייה הייתה ב-26 במאי, ויומיים אחר כך כבר עלה הרצוג לאוויר עם שידור פרשנות (ויד המקרה הייתה בכך שהשידור הראשון היה מיד אחרי 'נאום הגמגום' של אשכול). הרצוג מספר בזיכרונותיו על ההתלהבות הגדולה שבה התקבלו שידורי הפרשנות שלו וכותב כי 'התגובה הייתה מחשמלת'.⁵⁶

-
50	שם, עמ' 60-61.
51	הרצוג, דרך חיים, עמ' 215; לוי וכ"ץ, דעת הקהל; גלוסקא, אשכול תן פקודה.
52	שם, זמר, בטרם; קינן, מלחמת ששת הימים.
53	בר-זוהר, החורש, עמ' 175; כספי ולימור, המתוככים; דוד שחם, ישראל: 40 השנים, תל-אביב 1991 (להלן: שחם, ישראל); ארון, שישה ימים של מלחמה; שגב, 1967; גלוסקא, אשכול תן פקודה.
54	הרצוג, דרך חיים, עמ' 238; זמר, בטרם.
55	לפי נתוני סקרים שנעשו במלחמה אמרו 52 אחוז מן המרואיינים בעלי השכלה גבוהה כי דברי הפרשנות תרמו להעלאת המורל. תחושה דומה הייתה בקרב 43 אחוז מבעלי ההשכלה התיכונית, ואילו בעלי ההשכלה העממית שאבו רק מעט עידוד מדברי הרצוג (16 אחוז מן המרואיינים האלה ראו אותם כמעלי מורל). לוי וכ"ץ, דעת הקהל, עמ' 252, לוח 4.
56	הרצוג, דרך חיים, עמ' 214-216.

גם כאן, כמו בשידורי המוסיקה, נראה כי ממד הגיוס בתחום השידור לא היה יזום על ידי המערכת הפוליטית; יש לראות בכך התגייסות של אנשי השידור מטעמים פטריויטיים. מדובר בפעולה שאפשר לפרשה על פי דפוס האחריות החברתית. הפנייה אל הגורמים המייצגים את השלטון הייתה וולונטרית, אולי גם מתוך רצון למצוא חן בעיני הממסד הפוליטי ובדרך זו לקיים מעין 'שידורים מטעם'. במלחמות מאוחרות יותר נעשו ניסיונות מגוונים להשמיע את 'קולו של הממסד', ובעיקר הממסד הביטחוני והצבאי, בכלי התקשורת האלקטרוניים באמצעות 'מסביר לאומי', אך לא נמצא לכך פתרון של ממש.⁵⁷ אף שהסעיף בחוק רשות השידור הדורש מקול ישראל או מהטלוויזיה הישראלית (הערוץ הראשון) לשדר מידע רשמי מטעם הממשלה או 'הודעות לאומה' נוסף רק שנתיים אחרי מלחמת ששת הימים (סעיף 46 לחוק), התנהגו בקול ישראל כאילו הסעיף הזה כבר קיים. בימי הכוננות ובמלחמה עצמה פעל תהליך ההתגייסות ובפעול התממשה השליטה הממשלתית באופן מובהק. הביטוי לכך היה בשידור הודעות דובר צה"ל כמעט ככתבן וכלשונן. בלטו במיוחד ההודעה הראשונה יומיים אחרי פרוץ המשבר, שנתנה תיאור די מדויק של ההתרחשויות,⁵⁸ וההודעה על פרוץ הקרבות ששודרה בפרצה מיוחדת לשידורי קול ישראל ב-5 ביוני בשעה 8:10, וביטאה יותר מכול את מדיניות 'ערפל הקרב' של דיין.⁵⁹ על מדיניות זו החליט דיין יום לפני תחילת המתקפה של צה"ל באוויר וביבשה לא רק מטעמים מבצעיים, אלא בעיקר מטעמים מדיניים. הוא ביקש מן האחראים להסברה 'שלא יודיעו לפחות לא ביום הראשון על נצחונותינו. יש להציג את פעולותינו כתגובה על התקפות הערבים, ובעשרים וארבע השעות הראשונות עלינו "להיות מסכנים"'.⁶⁰ מאפיין נוסף של מדיניות 'ערפל הקרב' היה סדרת הנאומים (של דיין, רבין ואשכול) בבוקרו של ה-5 ביוני 1967 שנועדו לעורר את העורף בישראל, לחזק את מורל החיילים

57 במלחמת יום הכיפורים ניסה האלוף במילואים אהרן יריב למלא את תפקידו של 'המסביר הלאומי' נוסח חיים הרצוג, אך נמתחה ביקורת על תפקודו. במלחמת המפרץ הראשונה לא מונה דובר כזה ובגלל הנסיבות (הצורך לספק מידע על ירי הטילים) נכנס דובר צה"ל, נחמן שי, לחלל הריק של מסירת המידע, אך לא שימש דובר ופרשן של ממש. לימים ניסו להקים בצה"ל, בתיאום עם גופים אחרים, 'מערך הסברה לאומי', אך מינוי של 'מסביר לאומי' לא הוכתר בהצלחה. מבקר המדינה ניסה להתמודד עם הסוגיה פעמיים ברו"חות שלו מן השנים 2002 ו-2007, עקב כישלון מערך הסברה הלאומי בראשית האינתיפאדה השנייה ומלחמת לבנון השנייה. ראו, דו"ח מבקר המדינה על מערך הסברה (2001-2002), דו"ח שנתי 53 לשנת 2002, ירושלים אוקטובר 2002, עמ' 9-113; הדו"ח השנתי של מבקר המדינה 58 לשנת 2007, פרק חמישי: 'היבטים בהיערכות גורמי הסברה ובתפקודם במלחמת לבנון השנייה', ירושלים נובמבר 2007, עמ' 451-493.

58 בהודעה מ-17.5.1967 נאמר כי 'בתשובה על שאלה בקשר לפרסומים על תנועת כוחות מצריים, אמר דובר צה"ל כי בישראל עוקבים בקפדנות אחרי ההתפתחויות וערים לנעשה'. פינסקר ולוסי, מלחמת ששת הימים – התקליט.

59 חזו לשון ההודעה: 'משעות הבוקר המוקדמות של היום מתחוללים קרבות עזים בין כוחות אוויר ושריון מצריים שנעו לעבר ישראל לבין כוחותינו שיצאו לבלום אותם'. שם.

60 דיין, אבני דרך, עמ' 436.

ולהטעות את האויב.⁶¹ שידור הנאומים בשידור ישיר או בהקלטה כחלק ממדיניות העמימות התקשורתית, מעיד אף הוא על כך שבימי המלחמה שימש קול ישראל כשופרה הרשמי של הממשלה בבית וכלפי חוץ. מדיניות 'ערפל הקרב' חלה על כלי התקשורת ונכפתה בתקיפות על קול ישראל גם כדי למנוע דליפה של מידע מבצעי באמצעות כלי התקשורת האלקטרוניים, בגלל המהירות שבפרסום המידע ועדכונו, וגם משום שהם חוצי גבולות והדברים ששידרו עשויים היו להגיע לאויב. המידע העיקרי שפרסומו נמנע ביממה הראשונה של המלחמה, אף שהיה בידי אנשי קול ישראל, היה היקף הפגיעה בחילות האוויר הערביים. תום שגב כותב כי שניים מכתבי קול ישראל, חיים גיל ואפרים אבא, שהוצבו בחיל האוויר, התכוונו לדווח בשעה 09:30 באותו יום שחיל האוויר המצרי הוכה מכה קשה ואיומה, אך הכתבה שהקליטו לא שודרה.⁶² גם בגלי צה"ל נשמר 'ערפל הקרב' ובמהלך היום הראשון למלחמה שידרו בתחנה שירי לכת צבאיים ומוסיקה אחרת, וקראו הודעות של דובר צה"ל.⁶³

למדיניות 'ערפל הקרב' ולשידור הודעות דובר צה"ל יש להוסיף את העובדה שקול ישראל שידר עם תחילת המלחמה את הסיסמאות הצבאיות שנועדו לסייע לגייס מילואים, וכמו כן שימש למעשה תחנת מימסר לשידור הסיסמאות להפעלת מערכות צופרי האזעקה. בשני המקרים מדובר לכאורה בתפקיד טכני, משום שהשידורים אפשרו להעביר את סיסמאות הגיוס לכל חיילי המילואים בבת אחת, ולעתים במקום הפצת הצווים בפועל אל בתי המגויסים. טכניקה זו נוסתה לראשונה ב-1 באפריל 1959, כאשר קול ישראל שידר סיסמאות גיוס במסגרת תרגיל. האירוע זכה לכינוי 'ליל הברווזים'.⁶⁴ לאחר מלחמת ששת הימים גייסו מילואים בשיטה זו גם במלחמת יום הכיפורים, וצה"ל בחן את המערכת הזו מדי פעם בפעם בשנים שלאחר מכן בתרגילי שידור וגיוס. בד בבד השתמש מערך הג"א במשרדי קול ישראל כדי להודיע למפעילי צופרי האזעקה להפעיל את הצופרים (כך היה במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים. במלחמת המפרץ ב-1991 התפרסמה השיטה הודות לסיסמה 'נחש צפע', שהייתה אות להפעלת האזעקות). בשתי המערכות האלה של שידור סיסמאות או הפעלת אותות שימש קול ישראל (ואף גלי צה"ל) גורם פעיל במערך הלחימה, והיה חלק מן המערכת הביטחונית הממשלתית מעבר לגיוס או להתגייסות במערך השידורים ותכניהם.

אך לא רק במהלך המלחמה התגייס קול ישראל לשדר הודעות 'מטעם'. כבר בימי הכוננות, עם החרפת המשבר, שידר קול ישראל כלשונן את הודעות דובר צה"ל על המצב,

61 שם; לוסיק, המלחמה, עמ' 58; גולדשטיין, אשכול; גלוסקא, אשכול תן פקודה; שגב, 1967.

62 שם, עמ' 363.

63 מן וגון-גרוס, גלי צה"ל, עמ' 63.

64 בעקבות אותו שידור הרחיק בן-גוריון מתפקידם את ראש אג"ם דאז, האלוף מאיר זורע וראש אמ"ן, האלוף יהושפט הרכבי.

שכללו לעתים מידע על גיוס המילואים.⁶⁵ באותה רוח של התגייסות ומתן שירותים לממשלה שודרו גם נאומיו של ראש הממשלה לוי אשכול בכנסת בימי הכוננות. מקצתם שודרו במלואם בשידור ישיר, ואחרים שודרו ערוכים ומוקלטים; בכך סייע קול ישראל להבאת דברה של הממשלה לאומה.⁶⁶ יש לציין שהודעות דובר צה"ל ונאומי המנהיגים שודרו אף שלא הייתה הוראה בחוק שחייבה לשררם, והוראה כזו הוכנסה לחוק רק שנה וחצי אחרי המלחמה.⁶⁷

מקרה בוחן חשוב של הנאומים לאומה התרחש בימי הכוננות. מדובר ב'נאום הגמגום' – הנאום שנאם אשכול בשידור ישיר בקול ישראל ב־28 במאי 1967, כדי להסביר את החלטת הממשלה מאותו יום להמשיך במיצוי המהלכים המדיניים והדיפלומטיים. הנאום ממצה את מהות יחסי הגומלין בין מוסד התקשורת לבין המוסד הפוליטי. מלכתחילה היה כלי התקשורת מוכן לשרר את נאומו של ראש הממשלה ללא סייג, מוקלט או בשידור חי וישיר.

המקרה מעורר סדרה של שאלות משנה הנוגעות לאירוע, אך אפילו לגבי העובדות יש למעשה 'סיפור רשומון' וגירסאות סותרות. העובדות הן כדלהלן: במוצאי שבת, 27 במאי התכנסה ממשלת ישראל לדון בהתפתחויות, ושבה והתכנסה למחרת, ב־28 במאי. בסופו של דבר החליטה, למרות הלחץ של הנצים בממשלה ולחצם של קציני צה"ל לפני השיבות, להמשיך במהלכים המדיניים והדיפלומטיים.⁶⁸ עמי גלוסקא, שהסתמך על פרוטוקול ישיבת הממשלה, גילה כי השר פנחס ספיר הציע שאשכול ינאם בו בערב לאומה ולא ימתין עד לישיבת הכנסת למחרת אחר הצהריים, ישיבה שבה היה אמור למסור הודעה מדינית.⁶⁹ מיכאל אורן הצביע על כך שאשכול סבל באותו היום מחוסר שינה, מהצטננות ונוסף על הכול הותקנה בעינו זמן לא רב לפני כן עדשה מלאכותית במהלך ניתוח קטרקט. כל אלה יצרו נתוני פתיחה גרועים.⁷⁰ כמה מכותבי תולדות המלחמה מסכימים שאת טיוטת הנאום (למעשה הודעה על החלטת הממשלה) כתבו השר ישראל גלילי ומנכ"ל משרד ראש הממשלה, יעקב הרצוג, ושניהם נחשבו מומחים להסברה.⁷¹ הנאום הודפס במכונת כתיבה

65 פינסקר ולוסין, מלחמת ששת הימים – התקליט.
 66 שם; נקדימון, לקראת; גולדשטיין, אשכול; גלוסקא, אשכול תן פקודה; שגב, 1967.
 67 סעיף 46 בחוק רשות השידור שהתקבל ב־30.12.1968. <http://www.iba.org.il/doc/reshut.pdf> (נבדק, 6.10.2007).
 68 רבין, פנקס שירות, עמ' 171.
 69 גלוסקא, אשכול תן פקודה, עמ' 331.
 70 אורן, שישה ימים של מלחמה, עמ' 169. על ניתוח הקטרקט מדווח גם תום שגב על סמך ראיון עם מרים אשכול. שגב, 1967, עמ' 311.
 71 בר־זוהר, החודש, עמ' 150; נקדימון, לקראת, עמ' 129; בריצ'ר וגייסט, החלטות, עמ' 149; גולדשטיין, אשכול, עמ' 557.

בידי מנהל לשכתו של אשכול, עדי יפה,⁷² או בידי קצרנית הממשלה, מיתקה יפה.⁷³ יש הגורסים כי בהדפסה נפלו שגיאות; אחרים מציינים כי בנאום הוכנסו תיקונים רבים בכתב יד בידי אשכול ועוזריו. מכל מקום, הטיוטה עם התיקונים הוגשה לאשכול ברגע האחרון. בשל האיחור הוחלט לשדר את הנאום בשידור חי, אף שהייתה כוונה להקליטו תחילה כדי למנוע תקלה. לצורך זה אף שיגרו אנשי קול ישראל צוות ללשכתו של אשכול.⁷⁴ בסופו של דבר, עקב לחץ הזמן מיהרו אשכול ומלוויו לאולפני קול ישראל, ואשכול ראה את העותק המוכן לשידור רק כאשר פתח את המיקרופון.⁷⁵

באולפן היו לצדו של אשכול ראש לשכתו יפה ומנהל יומן החדשות של קול ישראל במלחמה, חגי פינסקר, ואילו מעבר לזכוכית, בחדר הבקרה של הטכנאי היה סגנו של פינסקר, יגאל לוסין.⁷⁶ החוקרים מסכימים כי הבעיה הייתה בסעיף האחרון של ההודעה, שהתייחס להרחקת הכוחות המצרים מן הגבול הדרומי של ישראל. אשכול אמר בהודעתו כי הממשלה קבעה 'קווים להסגת הריכוזים הצבאיים מגבולה הדרומי של ישראל ולפעולה לשמירת זכויותינו הריבוניות'.⁷⁷ ואולם במקום המילה 'הסגה' נרשמה במקור 'הזזה'. אחרי שאשכול ראה את טיוטת הדברים תיקנו אותה היועצים, כנראה בכתב יד מעל המילה המקורית, וכאשר אשכול קרא את הנאום הוא עצר, ובשידור חי שאל את יפה מה התיקון. עברו כמה שניות של מלמולים באולפן (שנשמעו כנגמגום של חוסר ביטחון), ובמהלכן הבהירו לראש הממשלה שהמקורפון פתוח, שהוא בשידור ואחר כך המשיך אשכול בנאום.⁷⁸ המנהיגים לא היו מנוסים בהופעה בכלי תקשורת (אף שמדובר 'רק' בשידור רדיו), והופעותיהם התקשורתיות היו בדרך כלל בנאומים בכנסת (ולעתים נאום פומבי אחר) ששודרו ברדיו בשידור חי או הוקלטו (ולעתים גם צולמו והוקרנו ביומני החדשות 'כרמל' ו'גבע', שם בדרך כלל גם נערכו כדבעי).⁷⁹

- 72 בר־זהר, החודש, עמ' 150; נקדימון, לקראת, עמ' 130; שגב, 1967, 310.
 73 גלוסקא, אשכול תן פקודה, עמ' 331.
 74 בר־זהר, החודש; נקדימון, לקראת, עמ' 129; מן, ימי הרדיו.
 75 חגי פינסקר הציג ב־2006 גרסה שונה, ולפיה אשכול ראה את הנאום המוגמר לפני השידור והספיק אפילו לעשות שתי חזרות – 'שישה ימים ביוני, הנאום המגומגם'. אתר ואללה, <http://1967.walla.co.il/?w=/2061/1113445> (נבדק 15.7.2007) (להלן: שישה ימים ביוני).
 76 שם.
 77 לוי אשכול, נאום ב־28.5.1967, הקלטה באתר 'קול ישראל': קולות מן הסרטיה, <http://kolisrael.iba.org.il/?type=sirtia> תזמון בהקלטה 2:27 דקות (נבדק, 15.4.2007) (להלן: קולות מן הסרטיה).
 78 בר־זהר, החודש, עמ' 150; נקדימון, לקראת, עמ' 130; גולדשטיין, אשכול, עמ' 557; שלמה אהרונסון, סבא או חורים שחורים, ירושלים 2006 (להלן: אהרונסון, סבא), עמ' 323; שישה ימים ביוני.
 79 עדויות של הצלמים יכין הירש, ניצ'ו לאון ודוד גורפינקל, אצל יכין הירש יכין ואורי שין, אור בוחק, סרט תעודה, טלעד ושירות הסרטים הישראלי, שודר בערוץ 2, ביום העצמאות תשנ"ט, 21.4.1999.

יועציו של אשכול היו המומים, ולפי אחת הגירסאות הסתלקו מן המקום.⁸⁰ אנשי קול ישראל בקושי ראו בדברים גמגום של ממש,⁸¹ ופינסקר מציין כי מדובר בצורת דיבור אופיינית לאשכול.⁸² לגבי תגובות קציני המטכ"ל, הדעות חלוקות. גירסה אחת אומרת כי הם לא שמעו את הדברים בהמתנים לבואו של אשכול לישיבה עם ב'בור' מוצב הפיקוד.⁸³ על פי עדויות אחרות שמעו את הדברים בשידור לפחות שניים מן האלופים: ישעיהו גביש ואריאל שרון.⁸⁴ קציני המטכ"ל נועדו עם אשכול מיד אחרי הנאום, ולפי כל העדויות לא הייתה במפגש התייחסות לנאום ובעיקר לגמגום, אלא לתוכנה של החלטת הממשלה. בספרות העוסקת במלחמה מסופר כי חיילים ששמעו את הנאום באמצעות מכשירי רדיו טרנזיסטור הזדעזעו ואף פרצו בכי, אך אין עדות של ממש שכך אכן קרה.⁸⁵ תחושות הציבור בעניין נאום הגמגום לא נבדקו, והעובדה היחידה הידועה היא שלקול ישראל האזינו באותם ימים כתשעים אחוז מבעלי מקלטי הרדיו, ולכן סביר להניח שכמעט כל אזרחי המדינה שמעו את הנאום. במערכת הפוליטית עורר הנאום זעזוע. אישים בתוך מפא"י ובוודאי מחוץ לה ראו בכך הוכחה ניצחת כי ההנהגה אינה נתונה בידיים טובות.⁸⁶ הגדילה לעשות למחרת נאום הגמגום חברת הכנסת שולמית אלוני, שהציעה כי אשכול בנאומו בכנסת יצביע על נכונותו לשינויי אישים בהנהגה.⁸⁷ על התחושות באופוזיציה מצביעים דבריה של חברת הכנסת אסתר רזיאל-נאור מגח"ל, שאמרה כי 'משהו נורא קרה'.⁸⁸ דברים חריפים לא פחות נכתבו בעיתונים הארץ, ידיעות אחרונות ומעריב,⁸⁹ וממחישים אותם דבריו של הכתב הבכיר שלמה שמגר בידיעות אחרונות: 'המאזין קיבל

- 80 שגב, 1967, עמ' 311.
- 81 שלמה אהרונסון מדווח כי אנשי קול ישראל, פינסקר ולוסין, לא ראו בעיות בנאום. אהרונסון, סבא, עמ' 323. ראו גם דברים של ותיקי קול ישראל אצל מן, ימי הרדיו.
- 82 דברי חגי פינסקר בשישה ימים ביוני.
- 83 גלוסקא, אשכול תן פקודה, עמ' 331.
- 84 שגב, 1967, עמ' 311.
- 85 בעניין הבכי יש סיפור רשומון של ממש, וכל מי שכתב על הפרשה תלה את הדברים בקודמים לו. בבדיקה מסודרת מתברר כי את הדיווח הראשון בעניין בכי החיילים מסר בריזהר (החודש, עמ' 150), אך הוא לא ציין כיצד הוא ידע על כך. דיווח על הבכי מסר גם גלבוש (שש שנים, עמ' 169), אך גם הוא לא ציטט מקור. 18 שנה מאוחר יותר מסר דיווח דומה תא"ל ישראל ליאור בספר שכתב עם איתן הבר (היום, עמ' 194). הוא גילה כי שמע על כך מחיילים. מיכאל אורן חזר על הדיווח בלי לציין מקור (שישה ימים של מלחמה); ואילו תום שגב ציטט בספרו (1967, עמ' 311) את תא"ל ליאור. המסקנה – הדיווח הראשון בעניין היה של בריזהר, אך בלי ציון מקור ועדות מפורשת.
- 86 כפי שאמר זלמן ארן: 'מעולם לא התחולל שינוי כה דרסטי בחיים הפוליטיים של מדינה בעטיו של גמגום'. שגב, 1967, עמ' 311.
- 87 נקדימון, לקראת, עמ' 131.
- 88 כפי שציטט נקדימון את חבר הכנסת יוסף תמיר. שם.
- 89 שם, עמ' 134; שחם, ישראל, עמ' 260; קינן, מלחמת ששת הימים, עמ' 214; אורן, שישה ימים של מלחמה, עמ' 171; גלוסקא, אשכול תן פקודה, עמ' 332.

את הרושם כי בראש ממשלתו עומד אדם שבור ורצוץ המגמגם בקושי תמליל שמישהו אחר כתב לו.⁹⁰

נאום הגמגום נחרט בזיכרון הקולקטיבי, ומצביעים עליו כנקודת ההכרעה שהביאה להצבת דיין במשרד הביטחון במקומו של אשכול. ההקלטה המקורית ועליה הגמגום לא נשמרה. בתקליט הרשמי של קול ישראל, מלחמת ששת הימים, נכלל רק קטע מן הנאום (לא הקטע המדובר), והבעייתיות של הנאום הזו לא נזכרת בו כלל.⁹¹ ההקלטה של הנאום במלואו מופיעה באתר האינטרנט של קול ישראל, ובדברים שנשמרו שומעים הפסקות והיסוסים בנאום. עם זאת הנאום ערוך וקטע הגמגום אינו כלול בו.⁹² בקול ישראל מעריכים כי הטכנאים 'ניקו' את הנאום זמן קצר אחרי השידור, אולי משום שראו בגמגום תקלה אסתטית שאינה ראויה לשידור חוזר.⁹³ לאמיתו של דבר נראה שקטע הגמגום הושמט זמן קצר אחרי המלחמה ביוזמת עיתונאי התחנה כדי למנוע מבוכה מהנהגת המדינה.⁹⁴ עוד הוכחה לניסיונות 'לתקן' את ההיסטוריה בעניין הזה אפשר למצוא בספר שש שנים, שישה ימים.⁹⁵ גירסת הנאום המלאה המופיעה בו אינה עולה בקנה אחד עם הנוסח המוקלט המצוי באתר קול ישראל.⁹⁶

ההתייחסות ל'נאום הגמגום' לכל אורך הדרך, מן המאמץ שעשו אנשי קול ישראל להביאו בשידור לאומה ועד לשכתוב ההיסטוריה בזעיר אנפין כדי לשמר את זכרו בצורה חיובית, ממחישה את הירתמותה של התחנה בשעת חירום למען המדינה, אך יותר מכך למען המנהיגות הלאומית. בשידורי הנאום הזה ויתר דברי המנהיגים, לצד שידור הודעות דובר צה"ל, הפכה התחנה ליותר מקול ישראל – ל'קול אדוניה'. שידורים אלה מוכיחים כי מדובר בהתמסרות של גלי האתר של קול ישראל לשלטון כדי לעודד את התכנסות הציבור סביב הדגל לפני המלחמה, ואפשר לראות בהם למעשה את ניצחון ההשפעה הממשלתית על דפוס השליטה הציבורית בנוסח האחריות החברתית.

גיוס קול ישראל עלה שלב עם תחילת המלחמה. ב-5 ביוני בשעה 08:10 שודרה ההודעה הראשונה של דובר צה"ל על פרוץ הקרבות (כאמור, ידיעה מטעה במסגרת

90 ידיעות אחרונות, 30.5.1967, מצוטט אצל גלוסקא, אשכול תן פודה, עמ' 332.

91 פינסקר ולוסין, מלחמת ששת הימים – התקליט.

92 אשכול, נאום ב-28.5.1967, קולות מן הסרטיה.

93 אנשי 'קול ישראל', יגאל בוטון ואיתן אלמוג, בשיחות עם מחבר המאמר באפריל 2007.

94 דליה יאירי קובעת שדן לאור, עורך יומני החדשות בירושלים, גזר את קטעי הגמגום מן ההקלטה שנשארה בארכיוני 'קול ישראל'. מן, ימי הרדיו, הדקה ה-15 בהקלטת התכנית. דן לאור מצוטט שאישר כי ניקה את קטע הגמגום בעיקר מטעמים אסתטיים. איזי מן, קול ישראל מירושלים: מדינה מאחורי המיקרופון, ירושלים 2008, עמ' 216. לגירסאות כלליות יותר ראו דברי חגי פינסקר בשישה ימים ביוני.

95 גלבוע, שש שנים, עמ' 169-170.

96 אשכול, נאום ב-28.5.1967, קולות מן הסרטיה. הגירסה הדומה ביותר להקלטה מצויה אצל נקדימון, לקראת, עמ' 130.

מדיניות 'ערפל הקרב'.⁹⁷ במקביל הופעלה תכנית החירום, שבמסגרתה מוזגו השידורים העבריים ברשת א' וברשת ב' (הגל הקל) לרשת אחת שעברה לשדר בכל שעות היממה. כינוי התחנה היה "קול ישראל" ברשת השידורים העבריים.⁹⁸ ברשת זו ביטלו את שידורי הפרסומת ושידרו מהדורת חדשות בכל שעה. המהדורות הפכו למוצר מונופוליסטי להפצת מידע בתחום השידור האלקטרוני בעברית, מידע שנחשב אמין וסמכותי, וזכה לשיעור האזנה גבוה מאוד.⁹⁹

חשיבות רבה הייתה גם ליומני החדשות. יגאל לוסין כתב כי בששת ימי המלחמה שודרו 31 יומני חדשות ובהם יותר ממאה כתבות. לדוגמה מציין לוסין כי ב-5 ביוני שודרו שבעה יומנים, לצד סדרה של שידורים מיוחדים של נאומי המנהיגים, ויומיים אחר כך, ביום כיבוש ירושלים ושארם א-שייח', שודרו שישה יומנים ובהם נכללו 27 כתבות שונות.¹⁰⁰ בסקר שנערך במהלך ימי המלחמה ציינו מאזיני קול ישראל כי השידורים הישירים מן החזיתות נתפסו כאחד הגורמים העיקריים שתרמו להעלאת המורל.¹⁰¹ הצוות המקורי של יומני החדשות היה קטן מדי ומספר העיתונאים הוגדל בעזרת גיוס שדרים נוספים מבין אנשי 'קול ישראל' ומחוץ לתחנה, עד שבשטח פעלו 16 כתבים שהוצבו בשלושת הפיקודים, בחיל האוויר ובחיל הים, ואילו במערכת עצמה היו שישה עובדים בלבד ובכלל זה מנהלים.¹⁰² מספר הכתבים של גלי צה"ל היה קטן – עשרה כתבים בסדיר ובמילואים,¹⁰³ ואת השידורים ניהל אדם אחד – דודו דיין.¹⁰⁴ פורמלית השתייכו הכתבים ליחידת הקשר של דובר צה"ל. הם גויסו וחוללו ליחידה והיא נתנה להם סיוע לוגיסטי, אם כי בחלק מן המקרים נאלצו הכתבים לנצל קשרים אישיים לצאת לשטח, לסקר ולהעביר את החומר למערכת.¹⁰⁵

יחידה חריגה בנוף השידורים הזה הייתה 'בית השידור הישראלי' (שידורי קול ישראל שנועדו לאוכלוסייה הערבית בישראל אך גם למדינות המזרח התיכון). עם סגירת מצרי טיראן ב-23 במאי 1967 התגייסה הרשת והפכה לכלי תעמולה שהחל לשדר שידורים מגמתיים; עליהם נאמר כי 'מטרתם לזרוע אי בטחון באוכלוסיית האויב ולערער את אמון הצבא במפקדיו ובמנהיגיו'.¹⁰⁶ עם פרוץ הקרבות הוארכו השידורים ושודרו 24 מהדורות

97 לוסין, המלחמה, עמ' 60; פינסקר ולוסין, מלחמת ששת הימים – התקליט; שישה ימים ביוני.

98 כספי ולימור, המתוכים, עמ' 111.

99 היקף ההאזנה הגיע עד לעשר מהדורות חדשות ביממה. לוי וכ"ץ, דעת הקהל, עמ' 252.

100 לוסין, המלחמה, עמ' 65.

101 לוי וכ"ץ, דעת הקהל, עמ' 252.

102 לוסין, המלחמה, עמ' 65.

103 חמישה כתבים של גלי צה"ל היו בפיקוד דרום, שניים בפיקוד מרכז ושלושה בפיקוד צפון. פינסקר ולוסין, מלחמת ששת הימים – התקליט.

104 מן וגון-גרוס, גלי צה"ל, עמ' 63, 65.

105 לוסין, המלחמה; אהרונסון, סבא, עמ' 320-327.

106 לוסין, המלחמה, עמ' 62; כספי ולימור, המתוכים, עמ' 111.

חדשות במקום שש. בין המהדורות שודרו מנגינות לכת ושיחות תעמולה, ובכלל זה בערבית מדוברת. בית השידור שידר מן היום השני למלחמה גם ראינות עם השבויים המצרים. כל השידורים נועדו לשכנע את הצד הערבי להיכנע משום ש'מלחמתו אבודה'.¹⁰⁷ כך רכש לו 'בית השידור הישראלי' מעמד, ואנשיו ראו את עצמם מומחים לתעמולה. ב־5 ביוני בשעה 11:00 הם שידרו באופן עצמאי, בניגוד למדיניות 'ערפל הקרב', ידיעה כי חיל האוויר הישראלי השמיד 120 ממוטסי האויב. הצנזור הראשי ולטר בר־און כתב כי טלפן מלא כעס אל אולפני קול ישראל, ונאמר לו כי 'התכנית הערבית היא ממלכה בפני עצמה, ואנשיה ראו עצמם מיומנים לנהל מלחמה פסיכולוגית, ונטלו לעצמם חירות להתעלם מן הנחיות'.¹⁰⁸ התנהגות חריגה זו מדגישה את הצייתנות בתחנה המקבילה, 'רשת השידורים העבריים', שיישרה קו באופן וולונטרי עם גורמי הביטחון והממשלה בימי הכוננות ופעלה על פי הנחיותיהם בימי המלחמה.

ה. סיכום

אפשר לומר על שידורי מלחמת ששת הימים כי אלה היו 'ימי הרדיו' האחרונים בישראל, כאשר עדיין הייתה לו בלעדיות על גלי האתר. על הסף היה כבר עידן הטלוויזיה. ועוד, אף שחוק רשות השידור אפשר לקול ישראל לפעול כמעט בלי לחצים במתכונת של פיקוח ציבורי, חזרו אנשי התחנה לאחור, ולמעשה התגייסו בחלק מן המקרים מרצונם ובהתלהבות יתרה, והפכו את התחנה לכלי תקשורת מגויס הפועל על פי הנחיות השלטון וכרצונו. הדברים מצאו ביטוי בשידורי החדשות ובימונים בקול ישראל (ובגלי צה"ל), לצד שידורי ההודעות והנאומים הרשמיים, יחד עם שידורי המוסיקה הפטריוטית. שידורים אלה השמיעו את הקולות והציגו את התמונה מן הצד הישראלי במתכונת מגויסת לחלוטין. שביעות הרצון של המאזינים מעידה על כך יותר מכול. הדיווח על הנפגעים במלחמה נעשה כפי שהיה מקובל באותה תקופה – רק לאחר הקרבות, כך שלא הייתה פגיעה במורל בימי הלחימה. במהלך המלחמה ולאחריה נתן קול ישראל במה למסיבות עיתונאים של מפקדי הצבא ולמעשה יצר בדרך זו 'אלבום ניצחון משודר'. בשידורים לא נשמעו דברי ביקורת על המהלכים הצבאיים, ובכלל זה על הקרבות שלימים הפכו שנויים במחלוקת, כגון הקרב בגבעת התחמושת או העלייה לרמת הגולן. בשידורים כאלה גם לא היה מקום לתהיות על מהלכים אסטרטגיים־מדיניים, כגון ההחלטה לכבוש את העיר העתיקה, גירוש הערבים מן הכפרים באזור לטרון והחרבתם, או מדיניות 'הגשרים הפתוחים' של דיין. לא פלא שדיון ציבורי דוגמת זה שנוצר בספר שיח לוחמים שהתפתח בקרב המשתתפים במלחמה לא יכול היה למצוא ביטוי בשידורי קול ישראל הפטריוטיים ופרח בשדות אחרים, ביקורתיים יותר.

107 לוסין, המלחמה.

108 בר־און, הסיפורים, עמ' 204.

אם בוחנים את הדברים במבט פורמלי אפשר לומר שבמבחן הראשון של רשות השידור והחוק שאושר שנתיים לפני המלחמה כשלה הרשות. אך המבחן אינו משפטי-חוקתי, אלא יש לבחון את המשמעות החברתית של התהליכים. כאן נראה כי חלק גדול מן ההתייצבות לצד המדינה היה תוך התגייסות מרצון. נראה כי אחת הסיבות לכך הייתה העובדה שחלק ניכר משדרי קול ישראל ומנהליו, אלה שנתנו את הטון בשידורים, היו בני דור הקמת המדינה, הדור אשר ידע את בן-גוריון. מבחינתם היו ההתגייסות בשעת חירום והשידור על פי הנחיות הממשלה טבעיים מאוד.¹⁰⁹ כאשר בודקים את התהליכים שהתרחשו בקול ישראל אחרי המלחמה מתברר שחלק גדול מאותו דור של שדרים עבר לטלוויזיה הישראלית עם הקמתה. במקומו נכנס לקול ישראל דור חדש, שבגר בחלקו בתקופת המעבר בין בן-גוריון לאשכול, שניסה מאוחר יותר להפוך את קול ישראל לתחנה עצמאית המיישמת את חוק רשות השידור. אולם במקביל דאגה הממשלה לשנות את החוק, וכאשר הותאם חוק רשות השידור לקיומה של הטלוויזיה, הוכנס בו סעיף המבטא יותר מכול את האפשרות למימוש דפוס השליטה הממשלתית – סעיף 46: 'הממשלה זכאית שהודעותיה וכן הודעות המטה הכללי של צה"ל והודעות ראש הג"א ישודרו על ידי הרשות, בהתאם לסדרים שייקבעו בתקנות'.¹¹⁰ מעניין שהמחוקק, ביוזמת הממשלה, נזקק להוספת סעיף זה, אף שבחוק המקורי יש ביטוי חד-משמעי לאפשרות של החזרת שליטת הממשלה על כלי התקשורת של רשות השידור תוך הפקעת סמכויות החוק (סעיף 47 לחוק רשות השידור המקורי משנת 1965).¹¹¹

בפועל לא נזקק השלטון להפעיל את סעיף 46 במלחמות הבאות, כי מגמת ההתגייסות ושידור על פי הוראות הממשלה בשעת חירום נמשכה. במלחמת יום הכיפורים מצאה מגמה זו ביטוי בשידורים הפטרויטיים והמשולבים של קול ישראל וגלי צה"ל, וכך היה גם במלחמה השנויה במחלוקת – מלחמת לבנון הראשונה, וביתר שאת במלחמת המפרץ, כאשר קול ישראל הסכים לאיחוד שידוריו עם גלי צה"ל במשך רוב ימי המלחמה.¹¹² מהלכים דומים נקטה התחנה במלחמת לבנון השנייה, כשמסגרת שידוריה שימשה במה להודעות פיקוד העורף בדבר הפעלת מערכות האזעקה ביישובים השונים, לצד דיווחים כמעט ישירים בדבר נפילת הטילים. מדיניות זו אינה נובעת רק מאפשרות של מימוש החוק, מחשש ללחצים ממשלתיים או מתוך כוונה להשביע את רצונו של הציבור, אלא מתחושת השליחות המלווה את אנשי קול ישראל.¹¹³ מבט אל כללי עבודתם של עיתונאי התחנה

109 הברים ברוח זו אמרו השדרים הוותיקים, ובראשם ירון לונדון, בתכנית לזכרו של חגי פינסקר בסתיו 2007. מן, ימי הרדיו.

110 חוק רשות השידור.

111 כספי, פוליטיזציה, עמ' 141.

112 לימור ונוה, הרדיו.

113 דוד ויצטום, הרצאה ביום העיון: 'שישה ימים, ארבעים שנה: מלחמת ששת הימים – תרבות ותקשורת', המכללה האקדמית ספיר, 8.5.2007.

ואל המורשת שהעבירו בתהליכי הסוציאליזציה הפנימיים מצביע על תחושת שליחות זו לא רק בעתות חירום ובמשברים ביטחוניים אלא גם בתחומים כלכליים, בסוגיות חברתיות ובענייני איכות הסביבה. מדובר בתהליכים של קבלה לעבודה ושל קידום פנימי. הדור שהגיע אחרי מלחמת ששת הימים התקבל על פי כללים חדשים, ברורים ונוקשים, ותוך הפעלת מערכת סינון אפוליטית יחסית. בקורסים שעברו העובדים החדשים הוחדרה בהם תחושת השליחות הציבורית שעליהם למלא.¹¹⁴ כך למשל התמרמרו העובדים על שינוי שמה של התחנה ל'שידורי ישראל' ב-1974, משום שלדעתם השם לא ביטא את אופיה של התחנה כתחנה ממלכתית, וחשו סיפוק רב כאשר השם הוותיק 'קול ישראל' הוחזר לתחנה חמש שנים אחר כך.¹¹⁵ הם חשו חלק מן הציבור או הסביבה שבה הם חיים, ובה בעת גם מייצגיה, מבטאיה וממלאים שליחות עיתונאית למענה. הם מילאו שליחות זו בימי שלום, ועל אחת כמה וכמה בימי מלחמה.¹¹⁶ מדובר אם כך בדפוס תפקוד מיוחד שמשמעו נקיטת קו בעל אופי וולונטרי המביע את נכונותם, את רצונם ואת התלהבותם של העיתונאים לקבל הכוונה ממשלתית.

אם נסיף לכך מבט מן הגישה הפונקציונלית בלימודי התקשורת,¹¹⁷ ונבחן לאורה את השידורים, נוכל לומר שבימי המלחמה השתלטה פונקציית הגיוס על האחרות. במבט אל פונקציית הסיקור והדיווח רואים כי החל בהתארגנות הכתבים, דרך שידור הודעות הצבא ונאומי המנהיגים, וכלה בתוכני מהדורות החדשות והיומנים, מדובר בשידורים מגויסים. בתחום הפונקציה הפרשנית והמרחיבה שמעו מאזיני קול ישראל רק דברי פרשנות פטריוטיים. מעל לכול בלטו שיחות הפרשנות של חיים הרצוג, אך גם במסיבות העיתונאים המשודרות, שבהן יש משמעות לפונקציה זו, נשמעו רק קולות הצבא והשלטון ולא היה ביטוי לאחרים.

תפקיד נוסף של התקשורת, לדעת חוקרי הגישה הפונקציונלית, הוא העברת המורשת. אין ספק לשידורים בימי המלחמה ולאחריה היה תפקיד מכריע בכתיבת הנרטיב ההיסטורי הרשמי הממלכתי של המלחמה. אפשר לראות זאת בשיחות הפרשנות של חיים הרצוג, שכמה מהן הפכו לנכס צאן ברזל של מערכות ההסברה של ישראל. הרצוג עצמו קידם את הקריירה הציבורית שפתח בימים ההם עד למושב הנציג באו"ם ומשכן הנשיא. קול ישראל שימש במה ורמקול להעברת מורשת הקרבות, תוך חזרה בשידורים חוזרים על מקצת

114 נקימון רוגלן ועמית שכטר, מסמך נקדי: תדריך חדשות ואקטואליה, ירושלים 1995; עמוס גורן, והנה יריעה שנתקבלה זה עתה, ירושלים 1997; צבי ישראלי, הנה החדשות... מערכת החדשות בעבודתה, ירושלים 1998.

115 לימור ונוה, הרדיו.

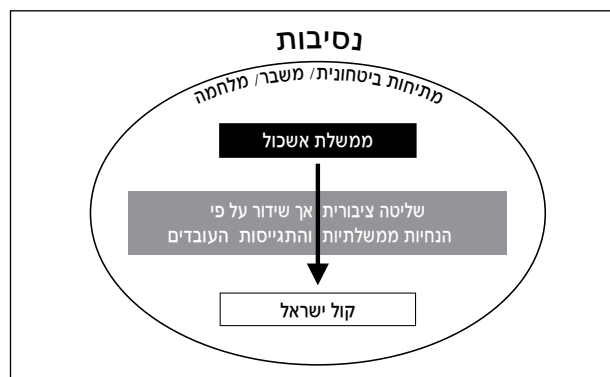
116 אילן רועה, חוברת לזכרו של כתב 'קול ישראל', אילן רועה, שנהרג בדרום לבנון ב-28.2.1999, מערכת החדשות קול ישראל, רשות השידור, 1999.

117 Harold Laswell, 'The Structure and Function of Communication in Society', in: Lyman Bryson (ed.), *The Communication of Ideas*, New York 1948, pp. 37-51.

ההקלטות במלחמה עצמה (כגון שידור הכתב רפי אמיר מן הכותל המערבי), ובעיקר אחרי המלחמה במסיבות העיתונאים המשודרות, ועל אחת כמה וכמה בהפקת התקליט מלחמת ששת הימים. לגיוסה של העברת המורשת יש כמובן להוסיף את הממד המוסיקלי, ובעיקר את שידורם של שירים פטריוטיים בימי הכוננות והמלחמה, ובעיקר שידור שירים שנוצרו בימי המלחמה ואחריה שהיללו את הניצחון הישראלי. אולי יותר מכול אפשר לראות כיצד גויסה פונקציה זו בסיפורו של 'נאום הגמגום', החל במאמץ לאפשר ללוי אשכול לעלות לשידור ברגע הרצוי וכלה בהעלמתו של הגמגום מארכיוני ההקלטות.

פונקציית הבידור הולאמה גם היא בידי אנשי קול ישראל. קודם לכול פסטיבל הזמר העברי שהיה יוזמה של מחלקת הבידור של קול ישראל,¹¹⁸ ובכלל זה כאשר בפסטיבל ששודר במוצאי יום העצמאות, כשלושה שבועות לפני המלחמה, הושמע השיר שהזמין טדי קולק (אז ראש עיריית ירושלים, ובימי בן-גוריון – מנכ"ל משרד ראש הממשלה) וחיברה נעמי שמר – 'ירושלים של זהב'. פונקציה זאת גויסה בהשמעת שירים תוך שילובם עם פריסות שלום לחיילים ומהם, ועוד יותר כאשר הכתבים הביאו את קולות הברדנים, צלילי הלהקות הצבאיות ושירי החיילים משטחי ההיערכות למלחמה.¹¹⁹ במהלך המלחמה קבעו העורכים את לוח השידורים המוסיקלי במידה רבה על פי מהלך הקרבות והמקומות שנכבשו, וכפי שנאמר – את הטון נתנה ירושלים. כבר בימי המלחמה ועל אחת כמה וכמה לאחריה, שידרו בקול ישראל שוב ושוב את השירים החדשים שתיארו אתרים שנכבשו במלחמה (ובכלל זה אתרים תנכיים והסטוריים), או שירים שהיללו לוחמים וקרבות.

כחינת הדברים באמצעות המודל שתואר בחלק העיוני של המאמר מראה שאפשר לתאר את הדברים כך (תרשים 3): הנסיבות הספציפיות של המקרה הנחקר הן מתיחות

תרשים 3

118 פסטיבל הזמר והפזמון: אתר הפסטיבלים.

119 אהוד אשרי, 'חזרונו אליך שנית: על שירי מלחמת ששת הימים', הארץ, 22.5.2007.

ומשבר (תקופת הכוננות וההמתנה) ומלחמה. נסיבות אלה השפיעו על המערכת הפוליטית, הבליטו גורמי לחץ והשפעה בתוכה והשפיעו על יחסי הגומלין שלה עם כלי התקשורת. התוצאה הייתה שמערכת יחסי הגומלין בין המערכת הפוליטית לכלי התקשורת התגבשה במתכונת של שליטה ציבורית פורמלית (לכאורה). למעשה הייתה התערבות של המערכת הפוליטית בשידורים היזומים בימי הכוננות והמלחמה (הודעות דובר צה"ל והנאומים לאומה), ובגיוס או בהתגייסות העובדים בכל הפורמטים שנזכרו במחקר הזה. תרשים מספר 3 מצביע על כך שבשעת חירום ומשבר השלטון לוקח לידי את השליטה על כלי התקשורת האלקטרוניים, והעובדים בהם מוכנים לקבל שליטה זו עקב ההתגייסות וההתלכדות סביב הדגל. יחסי הגומלין משתנים ועלולים להתפתח לכיוון של נורמות לא דמוקרטיות. אפשר לומר שמגמת ההתגייסות הפטריוטית של קול ישראל במלחמת ששת הימים ביטאה את האווירה ששררה אז בארץ, הייתה חלק מן הקו הכללי של התקשורת באותם ימים וכך אפשרה את התערבותו של השלטון. עובדי קול ישראל לא ראו בכך פסול בעיקר משום שראו את עצמם בשר מבשרה של החברה הישראלית וחשו צורך להירתם למשימות לאומיות-ביטחוניות בכל עת.

